

Μαρία Κ. Κουμαριανού, Η Εκκλησία των Μαρωνιτών: παρελθόν και παρόν, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2024, (ISBN 978-960-485-563-6), 440 σελίδες.

Μαρία Γ. Κοκολάκη

Το βιβλίο αυτό εξετάζει σε βάθος την ιστορική και θεολογική πορεία της Εκκλησίας των Μαρωνιτών, μιας ιδιαίτερης Ανατολικής Καθολικής Εκκλησίας, η οποία διατηρεί στοιχεία της συριακής λειτουργικής παράδοσης, αποδέχεται το δόγμα της Χαλκηδόνας και είναι ενωμένη με τη Ρώμη, διεκδικώντας παράλληλα την αποστολική διαδοχή του Πατριαρχείου Αντιοχείας. Σκοπός του είναι να παρουσιάσει μια ολοκληρωμένη και εμπειριστατωμένη μελέτη της πορείας της Εκκλησίας των Μαρωνιτών, συμβάλλοντας έτσι σε αυτό που ονομάζεται μελέτη του Ανατολικού Χριστιανισμού.

Η συγγραφέας τονίζει από την αρχή του βιβλίου πως η προέλευσή της Εκκλησίας των Μαρωνιτών παραμένει αμφιλεγόμενη, κυρίως λόγω της έλλειψης πρωτογενών πηγών πριν τον 15ο αιώνα και της πιθανής καταστροφής παλαιότερων εγγράφων από την ίδια την εκκλησιαστική ηγεσία. Οι σύγχρονοι ιστορικοί βασίζονται κυρίως σε μη-Μαρωνίτικες πηγές (Ορθόδοξες, Νεστοριανές, Μονοφυσιτικές, Μελκιτικές, Αραβικές), γεγονός που δημιουργεί αντικρουόμενες ερμηνείες. Για τη βέλτιστη και τεκμηριωμένη ανάλυση του θέματος, η συγγραφέας στηρίχθηκε σε πρωτογενές ψηφιοποιημένο αρχειακό υλικό (λατινικά, αραβικά, συριακά), σε παπικές πηγές και σε κριτική ανάλυση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, με στόχο να συμβάλει ουσιαστικά στη μελέτη του Ανατολικού Χριστιανισμού και στη βαθύτερη κατανόηση της ταυτότητας και της πορείας της Μαρωνίτικης Εκκλησίας.

Το βιβλίο περιλαμβάνει εκτενή βιβλιογραφία που εμπλουτίζεται με πρωτογενείς πηγές, μονογραφίες, άρθρα και ιστότοπους, ενώ συμπληρώνεται με ένα λεπτομερές Ευρετήριο και Πίνακα περιεχομένων.

Η μελέτη χωρίζεται σε τρία μέρη:

1. **5ος – 10ος αιώνας:** Παρουσιάζεται το θεολογικό και ιστορικό πλαίσιο ίδρυσης της Μαρωνίτικης Εκκλησίας, με έμφαση στη συζήτηση για την πιθανή υιοθέτηση του μονοθελητισμού και την εξέλιξη της σχέσης της με την Ορθόδοξη και τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία.

2. **Σταυροφορίες – 19ος αιώνας:** Αναλύεται η πορεία εκλατινισμού των Μαρωνιτών, η επιρροή των Σταυροφόρων και του Βατικανού, και ιδιαίτερα η Σύνοδος του Όρους Λιβάνου (1736) και οι επιπτώσεις της στη δογματική και πειθαρχική φυσιογνωμία της Εκκλησίας. Πιο συγκεκριμένα, η περίοδος αυτή υποδιαιρείται στον Μεσαίωνα (1213–1500), δηλαδή στην περίοδο εγκαίνιασης των επαφών, στους Νεότερους χρόνους (1500–1800), που είναι η Περίοδος εντατικοποίησης της σχέσης με

το Βατικανό, και τέλος στη Σύγχρονη εποχή (1800–1911), περίοδο παπικών παρεμβάσεων και ενίσχυσης του εκλατινισμού.

3. **20ός – 21ος αιώνας:** Εξετάζεται ο ρόλος της Εκκλησίας στο σύγχρονο λιβανικό κράτος, η πολιτική της επιρροή, η διασπορά των πιστών παγκοσμίως και η δομή της ιεραρχίας της.

Πιο συγκεκριμένα, στην εισαγωγή της, η συγγραφέας θέτει ζητήματα που αφορούν στην αφετηρία και την πορεία προς την ίδρυση της Μαρωνίτικης Εκκλησίας καθώς και τις ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές αλλά και θεολογικές πτυχές που έθεσαν τα θεμέλιά της και καθόρισαν την ταυτότητά της τόσο όσον αφορά στην αυτοαντίληψη και τον αυτοπροσδιορισμό της όσο και τον ετεροπροσδιορισμό της. Παράλληλα εξετάζει ενδελεχώς το έργο των μελετητών, μαρωνιτών και μη, της μαρωνίτικης ιστορίας και ιστοριογραφίας, αναδεικνύοντας ερωτήματα που προκύπτουν από τις διαφορετικές οπτικές και αφετηρίες τους.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται αναλυτικά η ιστοριογραφία των Μαρωνιτών η οποία χαρακτηρίζεται από έντονη απολογητική διάθεση και αναχρονισμούς, ιδιαίτερα όσον αφορά την προέλευσή τους και τη θεολογική τους ταυτότητα. Η συγγραφέας πιστεύει πως η ιστοριογραφία τους παραμένει αμφιλεγόμενη, με έντονες ιδεολογικές και δογματικές αποχρώσεις, που συχνά οδηγούν σε ασάφειες, επιλεκτική χρήση πηγών και αναχρονιστικές ερμηνείες της παρελθούσας θεολογικής τους πορείας. Προκειμένου να εμβαθύνει περαιτέρω η συγγραφέας, δίνει έμφαση στην περιγραφή του γεωγραφικού χώρου όπου αναπτύχθηκε η Εκκλησία των Μαρωνιτών, ενός τόπου συνάντησης γλωσσών και πολιτισμών και θέτει το ζήτημα της διαμόρφωσης της γλωσσικής ταυτότητας.

Στη συνέχεια δίνεται το ιστορικό πλαίσιο της ίδρυσης της Εκκλησίας τους. Η μορφή του Αγίου Μάρωνα, ενός μοναχού του 4ου-5ου αιώνα στην Απάμεια, είναι κεντρική για την ταυτότητα της Εκκλησίας, όπως και η μονή που ιδρύθηκε στη μνήμη του. Η μονή αποτέλεσε τον πυρήνα της μαρωνίτικης κοινότητας έως τον 10ο αιώνα. Παρά την αναγνώριση των αποφάσεων της Συνόδου της Χαλκηδόνας, οι Μαρωνίτες μοναχοί αποδέχτηκαν την μονοθελητική Έκθεση του Ηράκλειου, γεγονός που οι σύγχρονοι ιστορικοί τους συχνά παραγνωρίζουν. Ο Μονοθελητισμός αποτελεί ένα από τα κύρια σημεία σύγκρουσης στην ιστοριογραφία: ενώ οι μη-Μαρωνίτες ιστορικοί τον θεωρούν κεντρικό στοιχείο της ταυτότητας των πρώτων Μαρωνιτών, οι ίδιοι οι Μαρωνίτες απορρίπτουν αυτή τη θέση, προβάλλοντας την αδιάκοπη Ορθόδοξη πίστη τους και την παλαιόθεν ένωση με τη Ρώμη. Ένα δεύτερο σημείο σύγκρουσης είναι η μορφή του Ιωάννη Μάρωνα, πρώτου Πατριάρχη κατά τους Μαρωνίτες, που όμως αμφισβητείται από την επιστημονική έρευνα.

Μετά την αραβική κατάκτηση της Μέσης Ανατολής, και ιδιαίτερα κατά την περίοδο της βυζαντινής ανακατάληψης (969–1071), οι Μαρωνίτες φαίνεται να διώκονται και να καταφεύγουν μαζικά στο Όρος Λίβανος, διαμορφώνοντας εκεί την απομονωμένη και διακριτή εκκλησιαστική τους ταυτότητα.

Το δεύτερο μέρος περιγράφει την πορεία εκλατινισμού της Μαρωνίτικης Εκκλησίας, τις τάσεις και τις αντιστάσεις που προέβαλε. Από άποψη αφήγησης ακολουθείται η ιστορική κατά βάση

περιοδολόγηση, ξεκινώντας με την περίοδο 1213-1550, η οποία διακρίνεται α) στην εποχή των Σταυροφοριών 1098–1291 με την έναρξη της προσέγγισης με τη Λατινική εκκλησία η οποία, ωστόσο, προκάλεσε τον διχασμό των Μαρωνιτών σε ενωτικούς και μη, που οδήγησε σε διαμάχη σε επίπεδο εξουσίας και εκφράστηκε με την εκλογή δύο Πατριαρχών και β) στην εποχή των Μαμελούκων (1261-1516) οι οποίοι ισχυροποιήθηκαν σε διάφορες μουσουλμανικές κοινωνίες που ελέγχονταν από Άραβες ηγεμόνες, οπότε και οι σχέσεις του Μαρωνίτικου Πατριαρχείου με την Αγία Έδρα διακόπηκαν και οι Μαρωνίτες συγκεντρώθηκαν στα ορεινά για να αποφύγουν τις διώξεις των Μαμελούκων.

Το *Bullarium Maronitarum*, έργο του Τόμπια Αναΐσσι (Tobia Anaïssi), αποτελεί τη σημαντικότερη συλλογή εγγράφων που τεκμηριώνουν τις σχέσεις της Μαρωνίτικης Εκκλησίας με την Αγία Έδρα. Περιλαμβάνει 213 παπικές βούλλες που καλύπτουν την περίοδο από το 1213 έως το 1899, με έμφαση στη διαχρονικότητα αλλά και στη διακύμανση των σχέσεων των Μαρωνιτών με το Βατικανό και τη σταδιακή πορεία εκλατινισμού τους.

Και ενώ η πρώτη επίσημη επαφή των Μαρωνιτών με τη Ρώμη σημειώνεται το 1180 με τη μαζική ένταξη 40.000 Μαρωνιτών στην Καθολική Εκκλησία, όπως αναφέρει ο Γουλιέλμος Τύρου, ωστόσο, η «ένωση» δεν ήταν καθολική, καθώς πολλοί Μαρωνίτες παρέμειναν προσκολλημένοι στον Μονοθελητισμό.

Η πρώτη παπική βούλλα απευθύνθηκε από τον Πάπα Ιννοκέντιο Γ΄ το 1213 στον Πατριάρχη Ιερεμία al-Amshitti, και σηματοδοτεί την απαρχή της επίσημης αλληλογραφίας. Τα έγγραφα περιλαμβάνουν πατριαρχικές επικυρώσεις, θεσμικές οδηγίες, δογματικές διευκρινίσεις και πειθαρχικά μέτρα, και είναι γραμμένα στα λατινικά, ακολουθώντας το στερεότυπο ύφος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Η συλλογή συγκεντρώθηκε από τα αρχεία της Αγίας Έδρας και της Βιβλιοθήκης του Βατικανού, και δημοσιεύθηκε το 1911. Εστιάζει αποκλειστικά σε έγγραφα της *Congregatio de Propaganda Fide* που σχετίζονται με την εκκλησιαστική πολιτική προς τους Μαρωνίτες και περιορίζεται στα ζητήματα του Λιβάνου, χωρίς να καλύπτει το σύνολο της μαρωνίτικης παρουσίας. Το *Bullarium Maronitarum* αποτελεί θεμελιώδη πρωτογενή πηγή για την κατανόηση της ταυτότητας της Μαρωνίτικης Εκκλησίας, της πολιτικής της Ρώμης προς αυτή και της διαδικασίας ενσωμάτωσής της στο λατινικό εκκλησιαστικό πλαίσιο, επιβεβαιώνοντας τον μακραίωνα αλλά σύνθετο δεσμό των Μαρωνιτών με την Καθολική Εκκλησία.

Σημαντική είναι η απουσία εγγράφων από τον 14ο αιώνα, πιθανόν λόγω των καταπιεστικών πολιτικών των Μαμελούκων. Η αλληλογραφία επανεκκινεί από τον 15ο αιώνα και αυξάνεται σε συχνότητα στους επόμενους αιώνες.

Η Ρώμη επιχείρησε επανειλημμένα να ευθυγραμμίσει τη Μαρωνίτικη Εκκλησία με τα καθολικά δόγματα και πρακτικές, ιδίως σε θέματα όπως η εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος, το Καθαρτήριο, τα επτά Μυστήρια και η Θεία Ευχαριστία. Παρά τις επανειλημμένες συνοδικές αποφάσεις (1580, 1596, 1598, Harash 1644, Όρος Λίβανος 1736), οι μεταρρυθμίσεις είχαν περιορισμένη απήχηση, λόγω της

αντίστασης του ανατολικού κλήρου, της λαϊκής προσκόλλησης στις τοπικές παραδόσεις, και της ανάμειξης ισχυρών οικογενειών που διέβλεπαν στον Παπισμό έναν ισχυρό αντίπαλο στα συμφέροντά τους.

Καθοριστική ήταν η Σύνοδος του Όρους Λιβάνου (1736), που έθεσε ως στόχο τη νομική και λειτουργική εναρμόνιση με τη Ρώμη. Όμως, η εφαρμογή των αποφάσεών της υπήρξε αποσπασματική και αντικρουόμενη, εξαιτίας διαφορών ανάμεσα στα λατινικά και τα αραβικά κείμενα. Παράλληλα, η παπική επιρροή προκαλούσε ανησυχία στην ανώτερη ιεραρχία, που έβλεπε να περιορίζεται η αυτονομία της.

Δέον να τονιστεί ότι από τον 15ο αιώνα έως και τον 20ό, η εξουσία του Πατριάρχη αμφισβητήθηκε από φεουδάρχες και πολιτικούς, ωστόσο διατήρησε τον κεντρικό του ρόλο. Ο πατριάρχης έγινε φορέας ταυτότητας, διαμεσολαβητής ανάμεσα στη θρησκεία και την πολιτική, και κυρίως εγγυητής της παρουσίας των χριστιανών στον Λίβανο.

Στο τρίτο μέρος παρουσιάζεται η σύγχρονη ιστορία των Λιβάνου και η θέση των Μαρωνιτών σε σχέση με τις άλλες θρησκείες και ομολογίες. Κατά τον 20ό αιώνα, η Μαρωνίτικη Εκκλησία διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση του λιβανέζικου κράτους, ιδιαίτερα μέσα από τις πολιτικές του Πατριάρχη Howayek και Arida, που συνέβαλαν στην αποδοχή του Εθνικού Συμφώνου – μιας συμφωνίας συνύπαρξης μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Έμφαση δίνεται στον Εμφύλιο Πόλεμο του Λιβάνου και στη στάση των εκάστοτε Πατριαρχών έναντι του λιβανέζικου εθνικισμού και της τάσης αραβοποίησης. Η ιστορική αφήγηση φτάνει μέχρι το 2021 και τον νυν Πατριάρχη Bechara Boutros al-Rahi (2011-).

Ιδιαίτερο κεφάλαιο αποτελεί η ανάγκη τονισμού της ιδιαίτερης και ξεχωριστής ομολογιακής ταυτότητάς των Μαρωνιτών και την ανακήρυξη αμιγώς Λιβανέζων αγίων των οποίων η οσιοποίηση συνέπεσε με σημαντικά γεγονότα της Λιβανέζικης ιστορίας, όπως ο άγιος Σαρμπέλ, ο άγιος Χαρντίνι και η αγία Ράφκα. Η ύπαρξη αμιγώς τοπικών και εθνικών αγίων υποδηλώνει εκτός των άλλων ένα τονισμένο θρησκευτικό συναίσθημα και μια πολιτική συμπεριφορά, που βασίζεται στην υποσυνείδητη διαχείριση θρησκευτικών και πολιτικών διαφορών με σκοπό τη δημιουργία μιας διακριτής ταυτότητας. Αυτή η ταυτότητα τονίζει ανάμεσα στα άλλα την ξεχωριστή θέση και ρόλο που επιζητούν οι Μαρωνίτες Λιβανέζοι να διαδραματίσουν ανάμεσα στα αραβικά έθνη και, παράλληλα με τη δέσμευση σεβασμού προς όλες τις κοινότητες, να καταστήσουν εαυτών γέφυρα ανάμεσα Δυτικό με τον Ανατολικό κόσμο.

Από πλευράς νομολογίας, η Εκκλησία των Μαρωνιτών είναι μια εκκλησία *sui iuris*, δηλαδή μια αυτόνομη εκκλησία που βρίσκεται σε πλήρη κοινωνία με τη Ρώμη και διέπεται από τον *Κώδικα Κανόνων των Ανατολικών Εκκλησιών* (Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium-CCEO) τον οποίον εξέδωσε ο Πάπας Ιωάννης Παύλος Β' το 1990. Οι είκοσι τρεις *sui iuris* Εκκλησίες που αποτελούν συλλογικά τις Ανατολικές Καθολικές Εκκλησίες είχαν προσκληθεί από την Καθολική Εκκλησία να κωδικοποιήσουν τους δικούς τους ξεχωριστούς νόμους και να τους υποβάλουν στον Πάπα, ώστε να υπάρχει ένας πλήρης κώδικας όλου του κανονικού δικαίου στον ανατολικό καθολικισμό.

Σε εκκλησιαστικό επίπεδο, η υποτιθέμενη αδιάλειπτη ένωση με τη Ρώμη αποδομείται από την πραγματικότητα της δύσκολης και σταδιακής πορείας εκλατινισμού. Μόνο μετά τη Δεύτερη Σύνοδο του Βατικανού (1962–1965), το Βατικανό αναγνώρισε επίσημα τη σημασία των τοπικών παραδόσεων των Ανατολικών Καθολικών Εκκλησιών και προέτρεψε την επιστροφή στις αυθεντικές τους ρίζες, χωρίς να αναιρείται η ενότητα με τη Ρώμη.

Σήμερα, η Μαρωνίτικη Εκκλησία αριθμεί εκατομμύρια πιστούς παγκοσμίως, διατηρώντας ισχυρούς δεσμούς με τη λιβανέζικη ταυτότητα, παρά την υπαγωγή της διασποράς στην Αγία Έδρα. Η Εκκλησία αποτελεί μια ζωντανή μαρτυρία της προσπάθειας ισορροπίας ανάμεσα στην πίστη, την πολιτική και την πολιτισμική ταυτότητα.

Η αξία του πονήματος έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί μια ολοκληρωμένη και αντικειμενική έρευνα της πορείας της Εκκλησίας των Μαρωνιτών, εξετάζοντας με αντικειμενικότητα και μέσα από πρωτογενείς πηγές τα γεγονότα που σημάδεψαν την πορεία εκλατινισμού. Θεωρώ ότι είναι μια εργασία που συμβάλλει τα μέγιστα στην κατανόηση της ιδιαιτερότητας του Ανατολικού Χριστιανισμού, ανοίγοντας μια ενδιαφέρουσα συζήτηση και ευελπιστώ ότι θα ακολουθήσουν περισσότερες μελέτες που θα εμβαθύνουν σε αυτόν τον τομέα.

Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα

Η **Μαρία Γ. Κοκολάκη** είναι πτυχιούχος του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στην Κοινωνική Ανθρωπολογία στο Πανεπιστήμιο του Κεντ, όπου εκπόνησε και τη διδακτορική της διατριβή στην Ανθρωπολογία. Έχει, επίσης, παρακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στη Λαογραφία. Μετά την ολοκλήρωση του διδακτορικού της, ορίστηκε Honorary Research Associate στη Σχολή Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Κεντ (2011-2014). Έχει διδάξει ως αναπληρώτρια και μόνιμη εκπαιδευτικός σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Υπηρέτησε με απόσπαση στο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής από το 2011 ως το 2017. Από το 2014 ήταν εξωτερική συνεργάτιδα του Κέντρου Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Υπολογιστών (CSAC) των ερευνητικών κέντρων «HRAF Advanced Research Centres (EU)». Από το 2020 υπηρετεί ως ΕΔΙΠ στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΕΚΠΑ με γνωστικό αντικείμενο «Ανθρωπολογία της Εκπαίδευσης: εκπαιδευτικές και διδακτικές προσεγγίσεις». Είναι συγγραφέας του βιβλίου *Εξυφαίνοντας την Παράδοση. Η παραδοσιακή υφαντική ως ποιητική των γυναικών στο Επάνω Μεραμπέλλο*.